

Ang Mga Mumunting Ginto sa Dulang: Isang Pagbasa sa Dulang: Dyornal Ning Pagsurat Catandunganon

Specks of Gold in Dulang:

A Reading of Dulang: Dyornal Ning Pagsurat Catandunganon

Elbert O. Baeta

Central Bicol State University of Agriculture

kabuligbikolinc@gmail.com

Tungkol sa May-akda

Kasalukuyang nagtuturo sa departamento ng Humanidades ng Central Bicol State University of Agriculture si Elbert O. Baeta. Nakatanggap siya ng fellowship mula sa Juliana Arejola Fajardo Writers Workshop in Bikol Writing (2012). Tinatapos niya ang kanyang tesis masteral hinggil sa panitikang Rinconada sa Unibersidad ng Santo Tomas. Ang kanyang unang aklat, *Gapo: Mga Rawitdawit asin piling dakitaramon sa Filipino*, ay inilathala noong 2018. Lumabas na rin ang kanyang mga akda sa *Ani 39* (CCP), *Girok: Anthology of Bikol Erotica*, *Pagkamoot: Mga Binirikol na Usipon haling Europa* (Ateneo de Naga Univ. Press), *Liwayway Magazine*, *Revolt Magazine Ph* at *BKL/Bikol Bakla: Anthology of Bikolnon Gay Trans Queer Writing*. Lumabas ngayong 2020 ang kanyang chapbook na *Huli Ta labi KitaKananok*, mga tula sa wikang Rinconada.

Arcilla, Napoleon, Allan Popa, Nikko Franco Templonuevo, Ruzzel S. Valdepeña, at Arnold M. Valledor, mga patnugot. *Dulang: Dyornal Ning Pagsurat Catandunganon* 1, no. 1 (Oktubre 2020).

Nitong nakaraang mga taon tila mga ginto sa dulang na nagsipaglabasan ang mga manunulat mula Catanduanes. Ang ilan ay nailathala sa *Ani* ng CCP, *Liwayway Magazine*, at sa iba pang mga babasahin; ang iba naman ay naging fellow sa mga palihan tulad ng Saringsing Writers Workshop ng Parasurat Bikolnon, habang ang ilan ay nanalo sa mga patimpalak. Maugmang panahon ito para sa panitikan sa isla ng Catanduanes. Bagaman lahat tayo’y nakapiit sa kanya-kanyang espasyo ngayong panahon ng pandemya, hindi ito naging hadlang para sa mga mga indibidwal at kolektibong pagsisikap para sa sining. Isang magandang balita ang paglabas ng *Dulang: Dyornal Ning Pagsurat Catandunganon* nitong nakaraang Oktubre bago ang pagdaan ng mapaminsalang bagyong Rolly na tumama sa bayan ng Bato.

Sa diksyunaryong Bikol ni Malcolm Mintz, ang dudulangan o dulangan ay mina, ang labangan kung saan tinatrabaho ang metal pagkatapos itong mahulma. Sa pagpapakila ng mga patnugot, binanggit na sa mga baryo ng Dugui, *dulang* ang tawag sa korteng plangganitang salaan na ginagamit sa pagmimina ng ginto: “Dulang an apod sa kahoy na korteng plangganita na pigagamit sa pagsara ning saraday na bato buda baybay sa salog tanging makua an bulawan.” “Dulang ang tawag sa kahoy na korteng plangganita na ginagamit sa pagsasala ng mga malilit na bato at buhangin sa ilog upang makuha ang ginto” (v).

Malaking ambag ang *Dulang* sa patuloy na lumalagong panitikang Bikol at sa patuloy na binabalangkas na pambansang panitikan. Bagaman katotohanang di maitatanggi na tinatamasa ng Panitikang Bikol ang saganang pamumulaklak, marami pa ring mga lengguwaheng Bikol ang kinakailangang mabigyan ng pansin at espasyo, kabilang na ang Bikol-Catangdungan. Ang paglabas ng *Dulang* ay isang kongretong hakbang upang mabigyang ng espasyo ang mga manunulat mula sa isla ng Catanduanes. Aktibo ang mga manunulat sa nasabing isla; sa katunayan may dalawang organisasyon ng mga manunulat sa isla: ang Bilog at SurTe, na nagdadaos din ng mga palihan. Marami ring mga aktibong indibidwal ang nagsisikap na makilala ang kultura at sining ng isla.

Tampok ang labintatlong manunulat sa unang isyung ito ng *Dulang*. May representasyon ang iba’t ibang baryasyon ng lengguwaheng Bikol-Catandungan sa isyung ito, tulad ng Bikol-San Miguel, Bikol-Viga, Bikol-Panganiban, Bikol-Bagamanoc, Bikol-Pandan, Bikol-Caramoran, Bikol-Calolbon, Bikol-Virac, Bikol-Bato, Bikol-Baras, at Bikol-Gigmoto. Bagaman naiintindihan ko ang karamihan sa mga akdang *pigdulang* o sinala sa unang isyung ito, sa totoo lang ay hindi ko masyadong nahuli ang pagkakaiba-iba ng mga baryasyong ito ng Bikol-Catandungan mula sa labing-isang munisipalidad, liban sa tunog ng Bikol-Panganiban at Bikol-Viga na napakalapit ng tunog sa lengguwaheng Buhinon. Limitasyon ko ito bilang *taga-balyo* o taga-labas ng isla. Subalit sa tingin ko, hindi na mahalaga kung nahuli ko o hindi ang pagkakaiba-iba ng labing-isang baryasyong ito ng Bikol-Catandungan; sapat na ang nagkaroon ito ng puwang sa espasyong hinaharaya ng *Dulang* bilang isang publikasyon. Mahalagang kontribusyon ang mga baryasyong ito, litaw man o hindi, sa pag-unawa at pagpapalago ng korpus ng lengguwaheng Catandunganon at ng Bikol sa pangkalahatan. Sa unang isyung ito ng *Dulang*, may mga mumunting butil ng gintong nasala ang dulang ng mga patnugot.

Sa kalipunang ito, tinatalunton ng mga akda ang partikularidad ng buhay sa isla. Ngunit may dalang babala ang mga akdang ito sa sinumang magtatangkang hanapin ang tubig at alat ng dagat: wala ito sa kalipunang ito. Sa tulang “Hinangos” ni John Elmar Templonuevo, ang pagkatalo at kamatayan ng insekto sa simpleng larong gagamba ay naging inosenteng gawi ng paglikha sa Dyos. “Dagos ihinurid an insekto/ Sa kinumos na dahon kan/ Bayawas. Nilani an kimot./ Hinayop. / Asin nanitawo an Dios.../ Hinimlay ang insekto/Sa kinumos na dahon ng/Bayabas. Nilapit sa nguso./ Hinipan./ At nagsatao ang Diyos.” (2). Karanasang bata rin ang paksa sa tula ni John Paul C. Padilla na “Pisiw,” ngunit umiigpaw rin ito sa mas komplikadong relasyon ng tao sa kanyang kapaligiran, pati na ang masalimuot na relasyon ng hayop sa tao. Ang pisiw ay “gahanap ning matutuka,” ang bata ay “Nakanap ning matitimo-timo” ganito ang siklo at realidad nang ating pananatili sa mundong ibabaw. Sa tulang “Tabak” naman ni Alexander Yvan P. Fernandez, inuusisa niya rin ang masalimuot na relasyong ito ng tao at ng maliliit na nilalang. Ang gamugamu sa paligid ng ilaw ay nagiging piging sa mata ng butiki. Ang alulong ng aso ay nagpapahiwatig ng paglabas ng aswang o anduduno na magpipista rin sa mga buntis na malapit nang manganak.

Sa dalawang tula naman ni Jonathan V. Tulod, bigas at pagsasaka ang kanyang pinapaksa. May paalaala ang tulang “Bagas”: “Basta punpunon mo/ ang mumho, ang takdag/ sapuhon mo ta bukong hayo-hayo/ ang inagihan sugna arado hanggang Molino.../ Basta punpunin mo/ ang mumo, ang mga nahulog/ Pulutin mo dahil di madali/ ang dinaanan mula sa araro hanggang molinohan.” (3). Habang sa tula naman niyang “Uma,” nagiging tunggalian kung sino ang magiging bigas: “Sa pagparid pigasara ang maluya buda makusog/ Sa pagparid naaraman kung sino ang magiging bigas.../ Sa pagtatahip sinasala ang mahina at malakas/ Sa pagtatahip nalalaman kung sino ang magiging bigas.” Hindi rin nalalayo ang kuwento ni Arnold M. Valledor na “Sakanap” sa pagtatanim. Gumapang sa loob ng bakuran nila ang tanim na ampalaya ng kanilang kapitbahay. Namunga ito sa loob ng kanilang bakuran at dahil di kumakain ng ampalaya ang mag-asawa ibinenta nila ito. Sa sumunod na ani, patay na ang baging ng ampalaya. Pinutol na ito ng kanilang kapitbahay. Litaw sa kuwentong ito ni Valledor ang *osong* or folksy wit na kalimitang wala na sa mga bagong kuwentong Bikol.

Sa “Palubog,” ang ikalawang kuwento sa isyung ito na sinulat ni Ronie M. Cerico, ramdam ang bigat at salimuot ng pagkalubog sa utang ng isang pamilya sa tatlong kooperatiba sa isla. Isa itong pagpuna sa “Ubos ubos biyaya, bukas nakatunganga” na ugali nating mga Pilipino.

Pag-ibig naman ang binabagtas ng tula ni Emlyn M. Lanon at Dawn Nival Ramirez. Sa tulang “Sa Pagkamoot Permi” ni Lanon, hinihikayat tayo na “Sa pagkamoot sana kita permi.../ Sa pag-ibig lang tayo lagi.” (7-8). Samantala, sa “Nawawala ako nu pamulanon” naman ni Ramirez, banayad ngunit ramdam ang sakit ng paglisan ng minamahal.

Sa tulang “Tiligrapo” ni Cresalyn C. Tugay, ang paglalaba ng binihisan ng siyam na tao sa isang pamilya ay nagiging munting paglalakbay, habang sa tula ni Joshua Lloyd P. Orgaya na “Habang Nakababad,” ang simpleng paglalaba ay nagiging paglalakbay sa sariling katawan at sekswalidad. Sa “Tulong Tigsik” naman ni Concesa M. Rojas ginamit nya ang katutubong porma ng pagtula sa Bikol na karaniwang komentaryo ang istilo na kadalasang may halong erotisismo. “Tigsik ko ining burak/ magayon daing kasugad/ dangan sana minabuk-ad/ kun si mister minahagad.../ Tigsik ko itong bulaklak/ ganda’y walang katulad/ bumubukadkad lamang/ kung si mister ay nangangailangan.” (16). Sa maikling tula ni Roselle Templonuevo na “Bulos,” pinagmumunihan niya kung paanong kinakatagpo ng mga bata at ng matatanda ang ulan.

Sa tula ni John Carlo Montero na “Pagsabot,” pinapaalala sa atin, lalo na sa mga Catandunganon, na mahalaga ang muling pag-unawa sa wika, dahil “minsan mae ta na/ kaya mag-sabot/ sa lengwaheng huray/ ta nang aram.../ minsan di na natin/ kayang umunawa/ sa lengguwaheng dati/ na nating alam.” (9).

Sa huli, hindi man maintindihan ng karamihan sa mga Bikolnon at mga mambabasang nasa labas ng isla at ng rehiyong Bikol ang mga akda sa dyurnal na ito dahil sa kawalan ng salin sa Filipino o Ingles, hindi ko ito tinitingnan bilang kahinaan, bagkus isang matapang na desisyon ng mga patnugot. Ang kawalan nito ng salin ay isang imbitasyon upang mas pagtuonan pa ng pansin ang Bikol-Catandungan at ang isla mismo na sa matagal na panahon ay kilala lamang dahil malimit na daanan ng bagyo. Masasabing matagumpay ang unang isyung ito ng *Dulang* ngunit tulad ng ibang publikasyon, lagi’t laging malaking pasanin ng mga patnugot ang pagbalangkas ng malinaw na pamantayan sa pagpili ng mga akda bubuo sa isyu. Bagaman binanggit sa introduksiyon na karamihan sa mga manunulat sa isyung ito ay pinanganak, lumaki, at kasalukuyang naninirahan sa isla, hindi malinaw ang balangkas na tumutuhog sa mga akdang ito. Mainam sana kung sa unang isyung ito ay binigyan rin ng pansin ang introduksiyon, kung paanong ang *dulang* o pagdudulang bilang proseso ng pagmimina ay magamit sana bilang metodo o balangkas para sa kabuoan ng dyurnal.

Tulad ng binanggit ko, wala ang tubig at alat ng dagat sa isyung ito ng *Dulang*, at sa tingin ko, hindi naman ito lubhang kailangan. Ang mga tula at kuwentong ito ay taos-pusong pagmumuni sa iba pang partikularidad ng buhay sa isla liban sa mga bagyo at dagat. Sa mga babasa sa dyurnal na ito, “Dakol kaming bulawan sa samuyang banwaan”— “Marami kaming ginto sa aming bayan.” Simula pa lamang ito at tulad ng pagmimina gamit ang *dulang*, tiyak akong marami pang ginto ang masasala sa mga susunod na pagmina sa panulat Catandungan.